

Fluorometrie, chemiluminiscence

Miroslava Beňovská, Petr Breinek

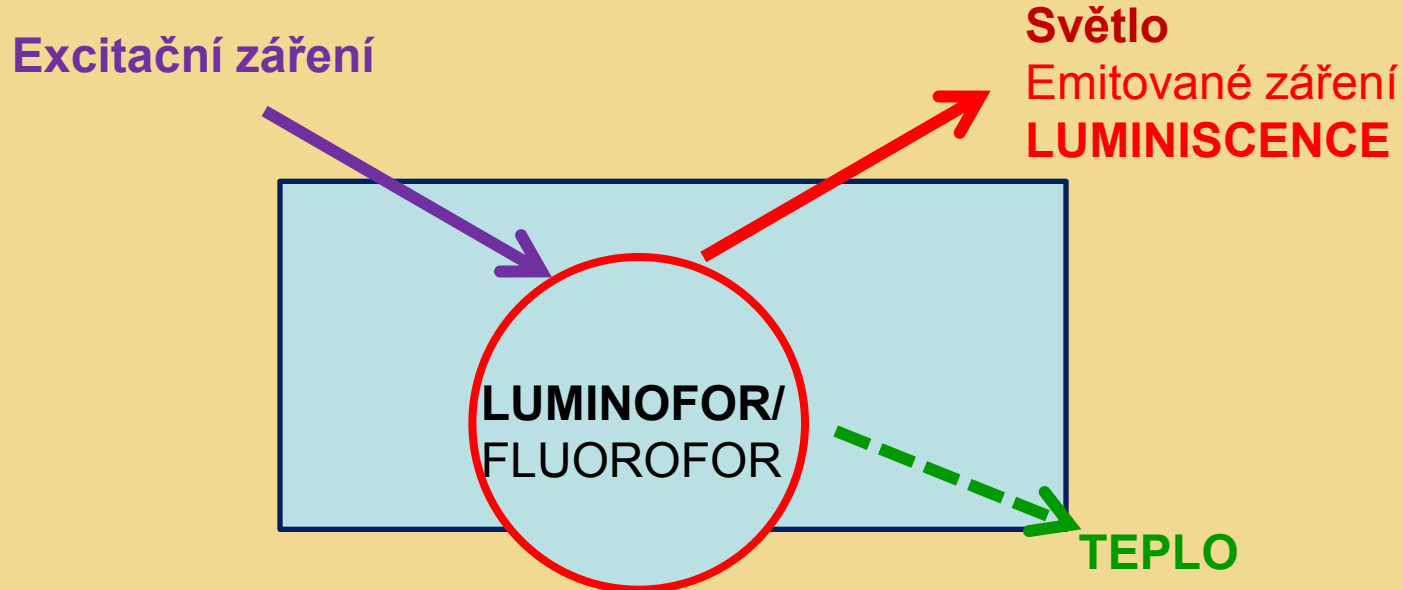
Luminiscence

- Jev představující vyzařování přebytečné energie ve formě fotonů - dochází k němu při návratu excitovaných elektronů na základní hladiny
- Emise světla vzniká následně po excitaci atomů působením jiného záření, elektronů nebo při chemické reakci apod. a po jejich návratu do základního stavu
- Děj, při němž záření o kratší vlnové délce (větší frekvenci) vyvolává v látce určitého složení vznik záření o delší vlnové délce (nižší frekvenci)
- Část energie se vyzáří ve formě tepla (nesvítivé deexcitační procesy)

Luminiscence

Jev, při kterém **vzniká světlo (fotony) po předchozím dodání energie (excitaci) materiálu (luminoforu)**

Luminiscence je charakteristická svojí dobou trvání, která o několik řádů převyšuje doby života termálních kmitů (záření černého tělesa), t.j. tepelné záření není luminiscence!

Druhy luminiscence

Luminiscence vzniká po dodání energie v různé podobě

- **Fotoluminiscence** – luminiscence je vyvolána elektromagnetickým zářením (zářivky) - do této kategorie patří **fluorescence** a **fosforescence**
- **Chemiluminiscence** – luminiscence je vyvolána chemickou reakcí (sem patří také bioluminiscence, kdy je emise světelného záření vytvořena živými organizmy – světlušky, medúzy)
- **Elektroluminiscence** – luminiscence je vyvolána elektrickým polem (reklamní panely, nouzové osvětlení)
- **Katodoluminiscence** – luminiscence je vyvolána dopadajícími elektrony (stínítko televizní obrazovky).
- **Termoluminiscence** – luminiscence je vyvolána vzrůstem teploty po předchozím dodání energie
- **Radioluminiscence** – luminiscence je vyvolána působením radioaktivního záření
- **Triboluminiscence** – luminiscence je vyvolána působením tlaku (při deformaci tělesa)
- **Sonoluminiscence** - vyvolána dopadem ultrazvuku

Bioluminescence v přírodě

Světlušky, medúzy,
dřevokazné houby,
hlubokomořské ryby,.....

Fotoluminiscence

- Podle délky trvání ▶ **fluorescence** (10^{-9} - 10^{-5} s)
▶ **fosforescence** (10^{-2} s až dny)
- Dochází k ní vlivem absorpce energie dopadajícího světelného záření
- Pokud po odstranění zdroje ozařování rychle vymizí ▶ fluorescence
- Pokud přetrvává (doznívá) i po odstranění zdroje ozařování ▶ fosforescence

Fotoluminiscence

X a X^* je základní a excitovaný stav molekuly
 $h\nu$ a $h\nu'$ dopadající a emitovaná světelná energie

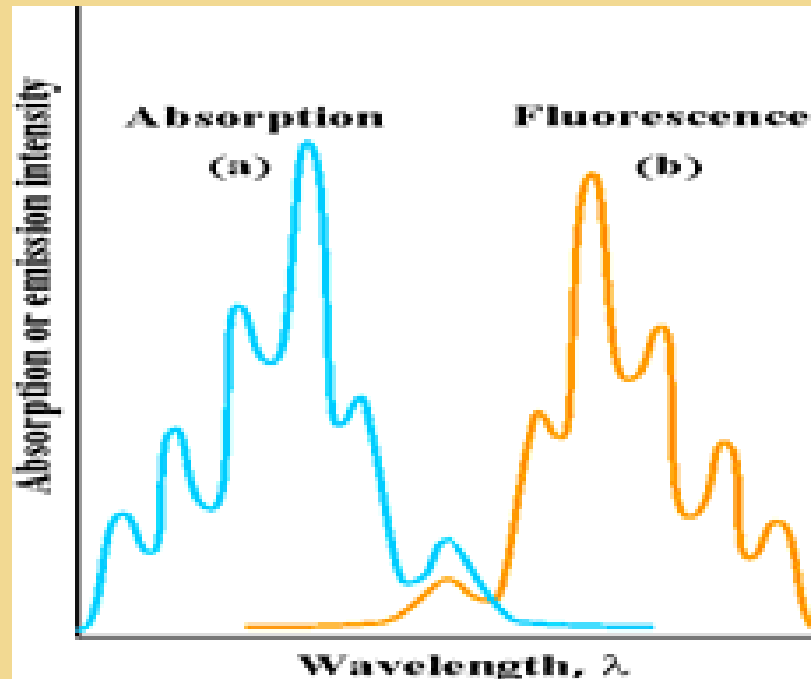
- Emitovaná energie záření je nižší než energie dopadajícího (primárního) záření
- Emitované (sekundární) záření má nižší frekvenci a delší vlnovou délku než světelné záření primární
- Rozdíl mezi vlnovou délkou excitačního a emitujícího záření - **Stokesův posun**

Fluorescence

- Přejchod mezi tzv. povolenými stavy atomu
- K vyzáření **fotonů** dojde již za pár nanosekund (krátkodobé světélkování - 10^{-8} až 10^{-5} s).
- Představuje sekundární záření po absorpci elektromagnetického záření

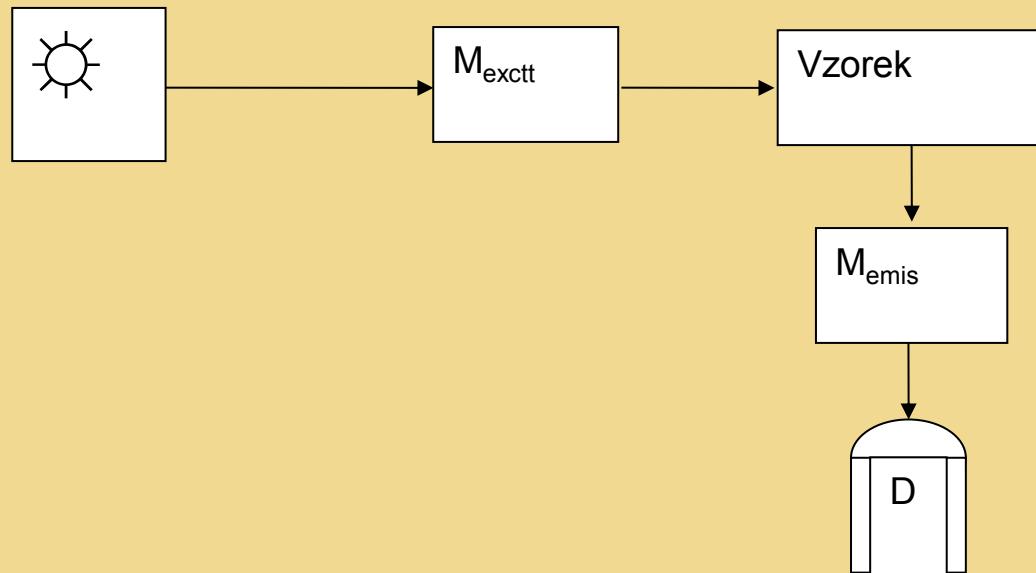
Absorpční a fluorescenční spektrum

- Posunuto k delším vlnovým délkám než původní absorpční spektrum (**Stokesův posun**)
- Zaujímá zrcadlovou pozici
Stokesův posun je rozdíl mezi vlnovou délkou excitačního (primárního) a emitovaného (sekundárního) záření

Fluorimetr

- Zdroj světelného záření (xenonová, xenonová-rtuťová oblouková výbojka, laser)
- Monochromátor pro výběr excitačního záření
- Kyveta (křemenné)/vzorek
- Monochromátor pro sekundární (emisní) záření
- Detektor (fotonásobič)

Přístrojová technika

Zdroje: xenonová oblouková výbojka
xenonová-rtuťová oblouková výbojka
laser

Kyvety: křemenné sklo
křemen

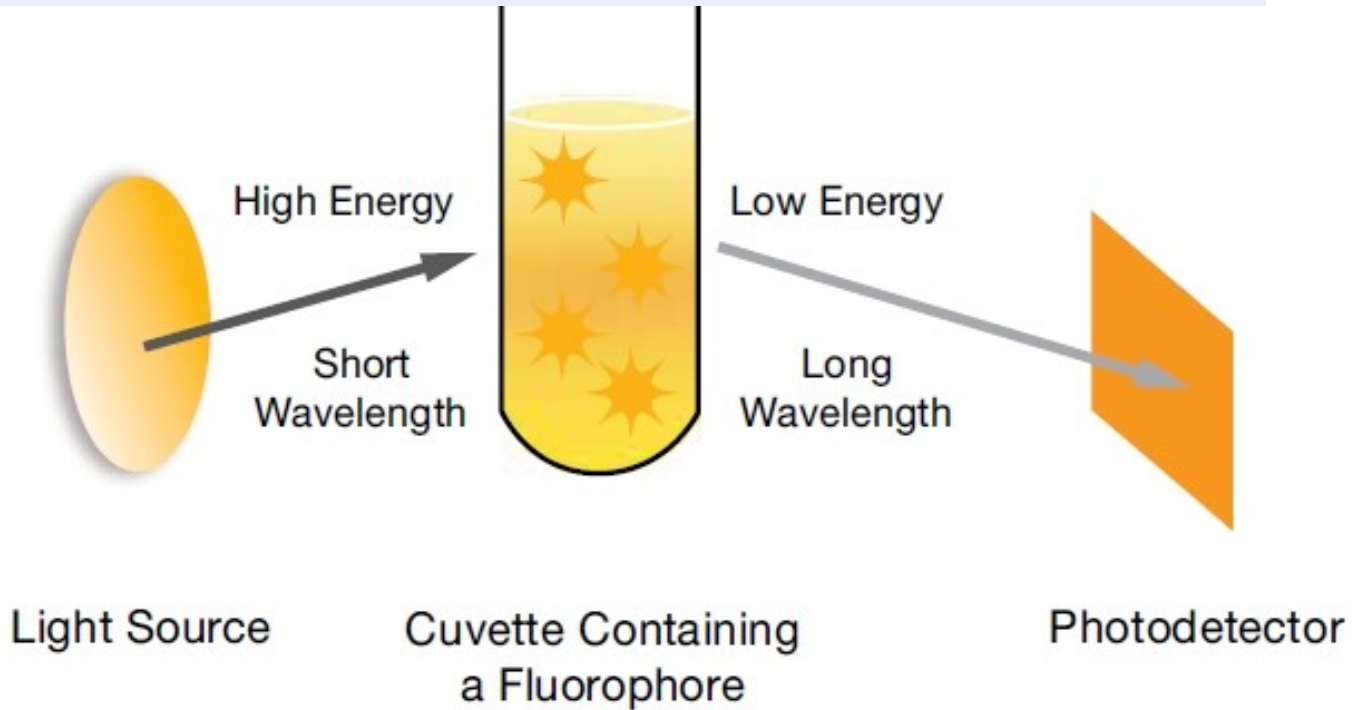
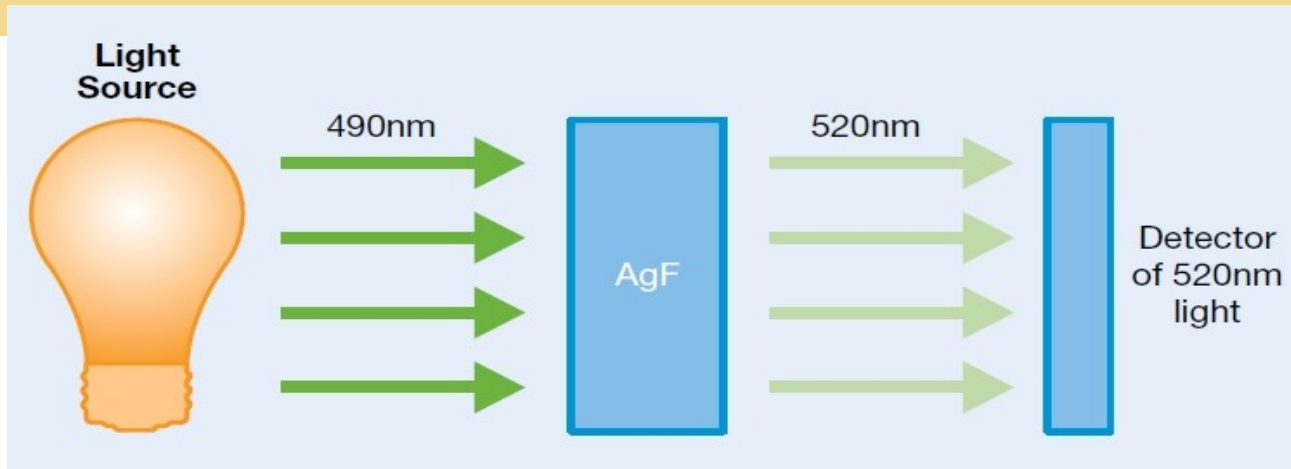
Detektor: fotonásobič
kolmo ke směru dopadajícího
primárního záření

Monochromátory

U imunoanal. metod se stejným fluorofem je nahrazuje:

Interferenční filtr propouštějící fluorescenční signál – fixní
vlnová délka

Fluorescence

Měření fluorescence

- **Fluorimetry**
- **Spektrofluorimetry**
- **Fluorescenční skenery**
- **Fluorescenční mikroskopy**
- **Průtokové cytometry**

Fosforescence

- **Přechod tzv. zakázaný.**
- **Při fosforescenci se fotony vyzáří, ale trvá to až několik minut (dlouhodobé světélkování 10^{-2} s až několik dní)**
- **Nemá v klinické laboratoři praktické využití**

Chemiluminiscence

- Je luminiscence vyvolaná energií chemické reakce
- Vzniká vyzářením fotonu z molekuly luminoforu po jeho chemické oxidaci působením oxidantů (H_2O_2 , O_2 , ...)
- Dochází k produkci světelného záření excitovanými molekulami v průběhu chemické reakce
- Chemiluminiscence v živých organismech - bioluminiscence
- **$\text{A} + \text{B} \rightarrow \text{X}^* \rightarrow \text{P} + h\nu$**
A a **B** jsou reaktanty, **X*** je excitovaný meziprodukt, **P** je produkt v základním stavu a $h\nu$ je energie emitovaného světelného záření
- Elektrochemiluminiscence - modifikace chemiluminiscence, luminiscence je generována chemickými reakcemi iniciovanými elektrochemicky

Luminometr

- Skládá se z měrné komůrky a detektoru (fotonásobiče)
- Měrná komůrka (cela) se vzorkem a ostatními reaktanty obsahuje systém zrcadel – soustřeďují světelné záření na detektor
- Vznik záblesků světla - fotony
- Počet fotonů zachycuje citlivý fotonásobič

Fluorofory, luminofory

- **Fluoreskující látky obsahují konjugované dvojné vazby**
- **Spontánně fluoreskuje málo biologických molekul - tryptofan a porfyriny**
- **Luminofory produkují záření při chemických reakcích**
- **V imunoanalýze jsou fluorofory a luminofory navázány jako značka na protilátky či antigeny nebo tvoří substrát, eventuelně vznikají až po jeho rozštěpení**

Fluorofory, luminofory

– často jako značka v imunoanalýze

Příklady:

Akridin a jeho estery

Adamantyl dioxetan

Methylumbelliferon (MU)

Cheláty platinových kovů (ruténium)

Cheláty lanthanidů (europium)

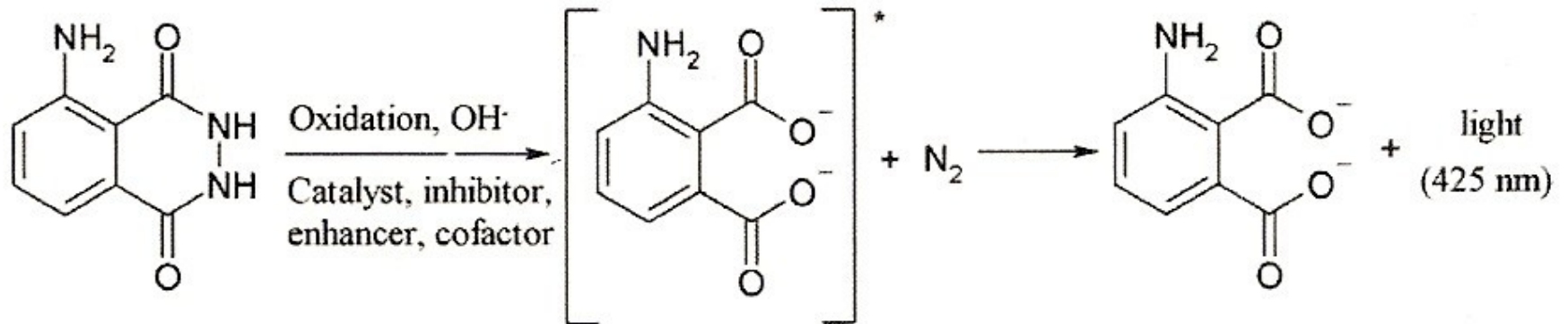
Luminol, isoluminol

Fluorescein

Luminol (5-aminoftalhydrazid)

(1928) – oxidace v bazickém prostředí

Luminol

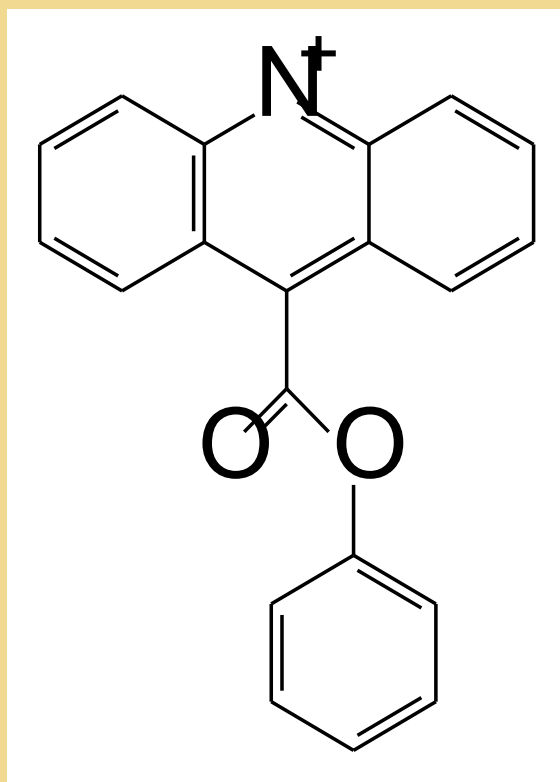

3-aminophthalate
excited state

3-aminophthalate
ground state

Ester akridinu $\rightarrow$ Akridin + světlo

Akridin phenyl ester

Chemiflex™ (Abbott)

Patentovaný **ester akridinu**

akridinium(N-sulfonyl)karboxamid

Sloučenina je velmi stálá

Reakce:

- oxidace v kyselém prostředí (pH=2; HNO₃ a H₂O₂)
- změna prostředí na zásadité (NaOH)
- vznik nestabilní N-sulfonylpropylakridon v excitovaném stavu
- při přechodu do stabilní formy se uvolní CO₂ a energie v podobě světla (430nm)

Využití luminiscence: Automatické imunochemické analyzátořy

- Spojení **luminiscenčních technik a imunoanalýzy** představují **automatické imunochemické analyzátořy**
- Na nich většina imunoanalytických metod v laboratorní medicíně
- Uplatnění biochemie, sérologie, transfúzní stanice
- Automatizace koncem 80. let
- Uplatnění pro analyty s nízkou koncentrací (nmol/l, pmol/l)
- Využití reakce antigen – protilátka
- Značená protilátka (případně antigen)
- Většinou heterogenní imunoanalýza (pevný povrch – paramagnetické částice, kulička)
- Doba analýzy 15 – 60 min
- Detekce s vysokou citlivostí (chemiluminiscence, elektrochemiluminiscence, fluorescence..)

Jaká je výhoda při použití luminiscence?

Vysoká citlivost metod

✓ Imunoanalytické metody

Např.

Kardiální markery (cTnI, cTnT, BNP, NT-proBNP)

Hormony (TSH, FT4, hCG, testosteron, prolaktin, ...)

Léky (digoxin, gentamicin, ...)

Tumorové markery (PSA, CEA, CA 125, AFP, ...)

✓ Chromatografie - detektor

Luminiscenční

- Lumino Immuno Assay (**LIA**)
- Chemiluminescent Magnetic Immuno Assay (**CMIA**)
- Immuno Lumino Metric Assay (**ILMA**)
- ElectroChemiLuminiscence (**ECL**)

Fluorescenční

- **Fluorescence Immuno Assay (FIA)**
- **Fluorescence Polarization Immuno Assay (FPIA)**
- **Dissociation Enhanced Lanthanide Fluoro Immuno Assay (DELFI A)**
- **Time Resolved Amplified Cryptate Emission (TRACE)**

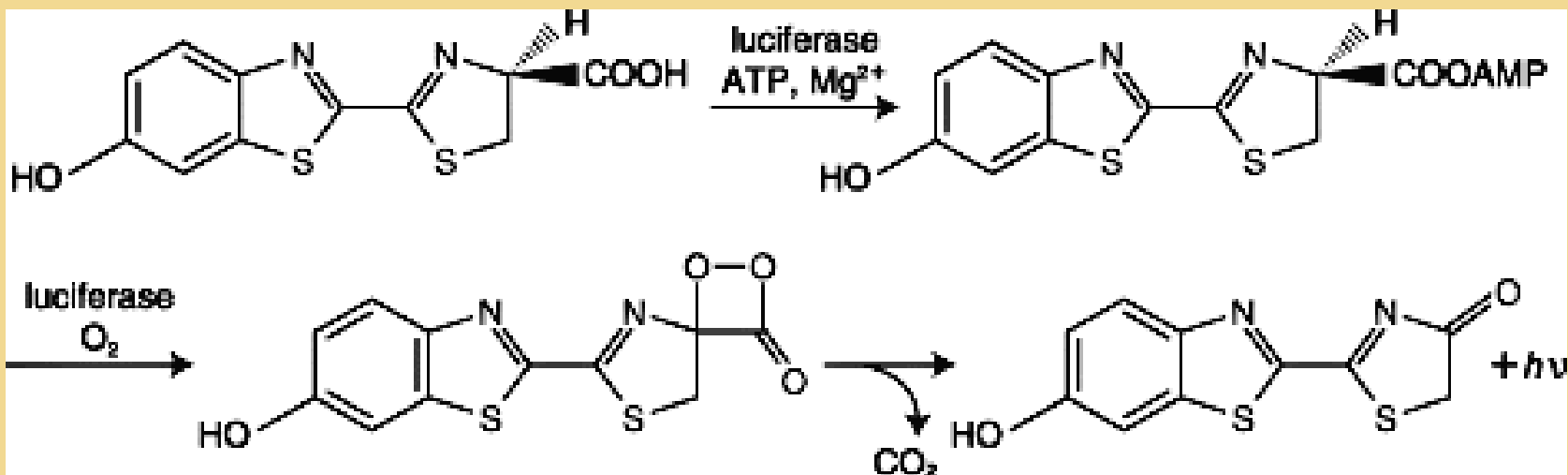
Citlivosti metod

Metoda	(g)
EMIT	10^{-6}
FIA, FPIA, EIA	10^{-9}
RIA, REA, IRMA	10^{-12}
LIA, ILMA	10^{-15}

Světluška

Princip: oxidace luciferinu

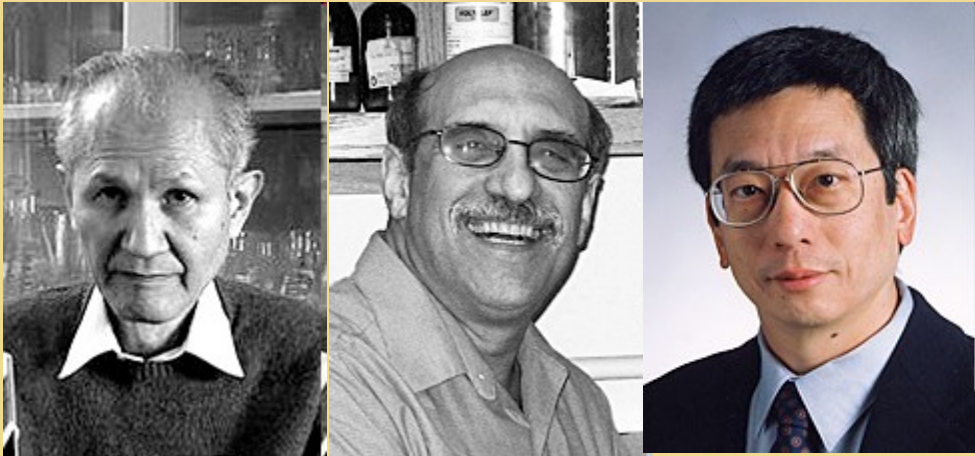

Luciferin + ATP → Luciferyl adenylát (**enzym luciferáza**)

Luciferyl adenylát → Oxyluciferin + AMP + CO₂ + **světlo**

Reakcí jedné molekuly luciferinu je produkován jeden foton o vlnové délce odpovídající namodralému světlu. Při reakci se pouhé 4 % energie mění na energii tepelnou a zbytek, tedy 96 % energie je vyzářen. Světluška je tedy daleko účinnější zářič než běžná výbojka, která má tento poměr 9:1 (tedy jen 10 % energie přechází na světlo).

Nositelé Nobelovy ceny 2008 za chemii

Osamu Shimomura jako první izoloval **zelený fluoreskující protein z medúzy Aequorea victoria (GFP)**

Martin Chalfie první prakticky využil fluorescenčního proteinu (značení neuronů pro hmatové receptory)

Roger Y. Tsien objasnil fluorescenční mechanismus GFP a různými modifikacemi rozšířil paletu barev emitovaného záření

Použití GFP v chemii a biologii

Lze připravit protein, který obsahuje sekvenci (např. Ser-Tyr-Gly)

Sekvenci z DNA medusy, která je zodpovědná za tvorbu GFP lze vpravit do DNA jiného organismu, např. i savce...

FISH

- **Fluorescence In Situ Hybridization** je cytogenetická metoda, která umožňuje detekci a lokalizaci konkrétních sekvencí DNA v chromosomech
- Metoda je určena k mapování genů a sledování chromosomálních abnormalit, ...
- Pro detekci se využívá fluorescenční mikroskopie

„Není Fish jako FISH“

FISH - princip

- Krátký jednovláknový (single stranded) **úsek DNA**, který je komplementární k hledané sekvenci, je **označen fluorescenční značkou**
- V rozpletených úsecích DNA dochází k **navázání na komplementární části**
- Dochází k **nalezení a označení části sekvence**, která kóduje zkoumaný úsek